

Katarina Frostenson: Tal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 2010

Talare

Katarina Frostenson
Direktör Svenska Akademien

Datum

20 december 2010

Plats

Stockholm

- 1 Ordet tål att man tänker på det. När svenskans ord står i bestämd form singularis rymmer det bokstäverna som formar ordet rot, något som går neråt och kan vara jordiskt. Rot var en gång ett vardagligt ord för 'skalle'. Det har ort i sig, och tro: ordet som blev kött. Och det vaga men särskilda det – diktens
- 5 ledord, en obestämd utstrålning.
Så kan man leta i och leka med ordet. I den leken föds många text, i bokstavskraften som känns när man uttalar ordet. Och det som känns i språket brukar betyda någonting.
När språk kommer på tal handlar det oftast om ord, och inte är det att undra
- 10 över. Utan ord inget språk. Orden väcker starka känslor, ordet kan bli en passion och ordboken en gruva. Låter man blicken vandra över ryggarna till banden i Svenska Akademiens ordbok, som nu är framme vid bokstaven T, är det som att gå längs en bergvägg där en del sällsamma meddelanden står inskrivna:
- 15 Blå till Czek
Full till Föttling
Ked till Kralla
Ol till Pepton
- 20 Remanens till Rult
Skräpp till Sluv
Sluvra till Solanin

- 25 Ord från skilda tider och av alla arter samlas i detta verk, vars utförliga ordförklaringar ibland ger det karaktär av encyklopedi. Vart tar de gamla och bortglömda orden vägen utanför bokens pärmar? Vilar de på den stora ordkyrkogården, i den allmänna bokstavsgraven? Vaknar de om natten och viskar till varandra? De återvänder sällan till de levandes tal, de tillhör minnet. Det händer att de uppstår i en bok för att en författare behöver dem; vill väcka

liv i orden för att vidga språket, för att någonting saknas i språket. Ett enda ord kan kasta sin skugga över en text, sprida en ton, få läsarens blick att stanna upp och förhindra att han snabbäter det han läser. När det uttalas, påbörjas en resa. Man kan resa långt med ett ord.

35 Barnet gör det naturligt och mest hela tiden; tar ordet i munnen, smakar på det, öppnar och sönderdelar det. Det är i landet där man får fatta ordet ordagrant. Författaren likaså. Litteraturen har sina stora ordälskare, för vilka orden är en livsnödvändig näring, någonting närapå kroppsligt och älskansvärt.

Vi kan minnas Georg Stiernhielms mustiga språkvärld, som rymde tanken att
40 språkljuden, i synnerhet svenskans läten, uttryckte tingens väsen. Stiernhielm var på jakt efter nyskapade ord som stod urspråket nära; ljudande, klangfulla, påtagliga ord.

I Vilhelm Ekelunds glesa språklandskap stod relationen till ordet för en hållbar kärlek, kanske den enda beständiga. Ekelund har ett sällsamt sätt att särställa
45 ordet, att låta det stå fram, matt eller lysande. Ett objekt att sträcka sig mot, ett åtrått något, en tillflyktsort. Ordet, ja – men han kunde också foga ord till varandra i meningar med tystnader och hålrum, rader som bildar orter där ny mening och märkliga förbindelser upprättas.

Alltså det som sker när litteratur skrivs på riktigt. Och det som inträffar när vi
50 talar med närvaro ger orden en levande tyngd.

Ute i det s.k. verkliga livet hänger de ofta som stentunga smockor i luften. Att vara människa är att gå i utsagornas skog.

En höstdag går jag genom staden i skymningen, som så många gånger förr. Det är en bra tid för tankar, något stiger ur roten när ljuset går ner och tingen står
55 fram i ett annat, glesare ljus. Löven singlar ner, gula och fläckiga, singulära. Gula av en annan art är tidningarnas löpsedlar, som ropar ut sina korthuggna budskap, sina ofta obegripliga eller idiotiska ränder till meddelanden. Rader av utsagor, de flesta om ingenting; någon som kört i diket eller hamnat på finalplats någonstans. Bagateller, förstorade till stora nyheter, ofta just i barnets
60 ögonhöjd.

Vissa rader slår hårt och blottar cynismen: ”Så blir du vinnare på grekkrisen”.

Alltsomoftast är det ord utan språk, enskilda, avskurna, utställda – lemmar som ryckts bort från en kropp.

Förundran inför hur språket ser ut och låter, förtvivlan över språkets och
65 världens dagliga våld blir utkast till en dikt om ordens verkan på sinne och kropp:

Som en främling sveper du om hörnet till butiken sju till elva

70 ögonen tar upp orden Rea på fika
Fråga oraklet vad de gör med din kropp
det känns som ödesvind, svarta klippskär
vrakbitar i halsen, pinnar –

75 vid ingången IDOL väktaren med intighetens bokstäver
versalt och utan rot
IDOL A DOMEN B ELIMINERA C

på skärmen som lyser över alla är en eldsjälsgala
80 de är skära och de ler
spelar något, slår med händerna på strängar
hårt
ropar ut ett enda ord som ingen hör
upprepar densamma rad det ingen hör på
85 lider alla av
en dag går ansiktena sönder

Barnet i busskuren
ta hand om dig, strålar över hennes lilla kropp
90 det är du värd
sköra ben och hud som tar emot
trycket av kantorden
ränderna av ljuden är i ansiktets så bleka
ljus barögda snart anställningsbara

95 Det svenska språkets förmåga att skapa nya ord är en skön tillgång, inte minst
för författaren. Motsatser får mötas, bokstäver kollidera, orddelar ge upphov till
andra bilder och nya ljud.

Den mörka sidan av saken är ingenjörstänkandets stenhårda konstruktioner, de
100 praktiska förenklingarna, ibland en nödvändighet, ofta ett missbruk. Det är
märkligt att den svenska litteraturen inte fått en författare av Thomas Bernhards
art, en utdrivare av ord med ord, skapare av långa stela ordbehållare. Kanske
känns det för lättköpt att driva med detta; det är så uppenbart, vardagsmat.
Kanske finns här ingen tradition för den arten av drift med språket. Eller visar
105 den sig på den muntliga litteraturens scener och hos författare med annan
språklig bakgrund än svenskan?
Det tål att tänka på, och att känna efter, vad som sker med orden, vad det

dagliga språket gör med oss. Och hur mycket tål språket? När blir det bara
110 utsagor, order, direktiv? Skribenter tar ibland upp fula ord: trista
bokstavskombinationer och sammansättningar som blottar en otäck
människosyn. Man kan även tala om ful meningsbyggnad, om sammanträngd,
stympad eller obefintlig syntax.
Det kan vara en lisa för själen att höra långa och fullständiga meningar. Att de
115 inte alltid hinns med i dagens snärj är en sak, men syntax kan vara lika med
respekt, behövs när man är fler än en. Den är en fråga om tid: någonting stiger
ur meningens fogar, när tankens led läggs till varandra väcks förväntan,
möjligheter, lek...en förhöjd känsla...nästan som en kännbar varelse...gudomligt
språk...
120 Men, för all del: hela meningar kan vara helt meningslösa meningar. Och
fragmentet har sitt hugg, det söndriga, uppbrutna språket vittnar om kropps-
och sinnesrörelser.
Att skriva litteratur är inte i första hand att skapa mening, det är att söka med
språket, att hålla det öppet och levande. Litteraturen kan kallas för ett motspråk
125 när den möter världens utsagor med andra, starkare, djupare rader. Den är även
ett motspråk när den låter sig vara de yttersta, mest känsliga språkspröten mot
omvärlden. Tänker man att läsningen av en text av lyrisk art är mötet med ett
medvetande, strött över sidorna, kan det bli en öppning även till det, nej, särskilt
till det som ter sig obegripligt. Här tänker en annan – här är spåren av en tankes
130 möda och strövande.
Ett gammalt ord för den verksamheten är Sinne-Afwel – f:et som föregår w:et i
gammalstavningen låter en liten luftström pysa fram, som ger ordet ett extra
lyft...
Teatern är platsen där ordet får höras och där språk från alla tider möts. På så vis
135 är teatern unik och livsviktig, hur ofta man än leds på dess bänkar. Språket är
Delphi och allmänning. På teatern kan skådespelaren gå runt i ordet, borra i det,
söka dess rot och låta dess ljud höras. De allra nyaste uttrycken och de riktigt
gamla tonfallen. Antikens körer och förortens idiom. Knappast bara
Shakespeares blankvers utan också Willy Kyrklunds klara gåtspråk, Carl Jonas
140 Love Almqvists häftiga ordsprång, Victoria Benedictssons svärtade nej, och
många andra röster som annars så snabbt försvinner bort.
När språk avfärdas som otidsenliga, när en föreställnings ålderdomliga eller
avvikande, poetiska språk blir föremål för negativ kritik, får man tänka på Harry
Martinsons ord: ”Rädslan för det ålderdomliga är vår tids löjligaste fobi, tror sig
145 hämta näring ur sig själv men ger bara svält vidare...”.
Svält är inte detsamma som den fattigdom man understundom vill vara i: det

sträva brytningsspråk som griper tag, och fångslar.

150 Mellan fångslande ord och fångslade ord är steget inte långt i språket men i verkligheten. De författare för vilka ordet inte är fritt, de som inte får använda sina modersmål, talar även de om språket som en fristad. De vittnar om vilket färdmedel ordet kan bli.

”Bokstäverna jag färdas i” är en rad ur en av Nelly Sachs dikter.

155 Nelly Sachs levde den senare delen av sitt liv vid Bergsunds strand här i Stockholm. Hon lyckades lämna det nationalsocialistiska Tyskland i sista stund och fick resa in i Sverige, bl.a. tack vare några räddande ord av Selma Lagerlöf, riktade till regeringen: ”Det är av vikt för mig att fröken Sachs blir mottagen i Sverige.”

160 Nelly Sachs upprättade djupa förbindelser med den svenska poesin och med några av dess främsta företrädare: Johannes Edfelt, Gunnar Ekelöf, Erik Lindegren. De översatte varandras dikter, och Nelly Sachs skrev vidare och allt starkare på sitt modersmål. Hennes ord föddes ur förbindelsen med de döda bröderna och systrarna och ur samtalet med de levande människor och diktare hon mötte i det nya hemlandet. När utställningen om Nelly Sachs liv och verk visades i höstas, efter att först ha varit i författarinnans födelsestad Berlin, kom 165 det fram att elever från Stockholmsskolor kunde rader ur hennes poesi utantill, de rappade och skanderade ur dikten om främlingen som bär sitt hemland på armen, orden om den hemlöses språk, som ”riglar ljuden” med djuriska ljud, som, i Erik Lindegrens tolkning av dikten, skrivs som ” en gnisslande såg / 170 skärande sönder allt som är nära –”.

Att de levande, bäriga raderna förs vidare inger hopp och tro på ordet.

Ord, gamla vackra satser och nya häftiga brytningar som motgift mot språkvåldet, ordsammanfösandet och det stora underhållningstvånget. Ta varje dag en rörlig rad Almqvist, eller Nelly Sachs ord som påminner om stjärnor. Ta 175 in Novalis klara svävande tankar om sången som sover i tingen – låt dem vara och verka.

Källa

<div>Manuskript hämtat från svenskaakademien.se (2025-11-18)</div>

180

Taggar

Högtidstal

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/katarina-frostenson-tal-vid-svenska-akademiens-hogtidssammankomst-2010>

185